

Studentsko-građanski protest u Srbiji: teorijski bilans međustanja

TODOR KULJIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet Beograd

U prilogu su razmotrene razlike aktuelnog studentsko-građanskog protesta u Srbiji od ranijih protesta i objašnjavane uticajem globalne hegemone epohalne svesti. Razmotrene su socijalne granice samosvesti tri protesta, tri duha vremena 1968, 1989. i 2024. Najvažnije u poslednjem protestu je to što nacionalno jedinstvo nije bilo kadro da uguši građansku neposlušnost. Ciljevi aktuelnog protesta su demokratizacija javnosti, sloboda medija i odgovornost koruptivne vlasti. Izvan zahteva protesta je ostala promena celine. U središtu zahteva je promena samo proceduralnog segmenta. U protestu nema nemogućeg ni utopije. Zahtevi protesta su legalistički, nepomirljivost je pomerena na političko, a njen ekonomski temelj je zapostavljen.

KLJUČNE RIJEČI: *studentsko-građanski protest, epohalna svest, korupcija, procedura*

/

Studentsko-građanski protest u Srbiji 2024/2026. trpi uticaj šireg i užeg okruženja: globalizacije i domaće tradicije. Bez uticaja okruženja i tradicije ne mogu se objašnjavati ciljevi, organizacija i kultura protesta. Povod protesta jeste iznenadna nesreća u Novom Sadu, ali su mu uzroci dublji i kumulativni. Biće jasniji ako se uoče razlike od ranijih protesta u Srbiji.

Sadržinski gledano savremeni hegemoni idejno-ideološki kontekst globalizacije posredno ali aktivno oblikuje protest u Srbiji. Svedoci smo rušenja starog svetskog poretka 1989 — 2026, ali i ostataka još starijeg 1945 — 1989. Strukture u senci propisuju protestu granice poželjne vizije društva koje ne može da prekorači. To je normalizovani kapitalizam lišen uticajne alternative koji oblikuje samoopis i socijalne granice raznih savremenih kritika režima. Ništa

izvan kapitalizma, sve promene unutar njegovih zadatih granica. Navikavajte se na moralni status profita. Ova zadatost oblikuje pobunu ekonomskih elita, ali i granice otpora masa. Ključne ideološke sastavnice hegemonu epohalne svesti propisuju viziju poželjnog društva i javnog neprijatelja. Grubo rečeno, u ekonomiji je to neoliberalizam, a u politici spoj etnocentrizma i desnog ekstremizma. Kada su sa slomom evropskog socijalizma bogati prestali da se plaše neposredna socijalna demokratija je lišena kulturne hegemonije. Sa tezom o kraju istorije stigao je i povratak materijalnog. Protest nije bio otporan prema ovim uticajima.

Sve do početka našeg veka TINA princip (*There is No Alternative*) i Fukujama bili su ortodoksija neoliberalnog trijumfa. Već desetak godina kasnije stiže plima desnog ekstremizma. Udar na neoliberalizam zdesna bio je i posledica slabosti kritike s leva. Rastu digitalna nepreglednost opštenja i nove medijske manipulacije (botovi, influenseri). Zatim stižu migracije, a u trećoj deceniji korona i ratovi. I naravno novi odgovori neoliberalizma na ekspanziju krajnje desnice. Ne treba zaboraviti da su izmenjene vizije bezbednosti i prostor za odbranu državnacionálnih interesa kod 193 države u svetu. Svet je lišen ravnoteže moći i jednog hegemonu, multipolaran je i ideološki šarolik, ali je društvoekonomski prilično homogen. Zato ni protest u Srbiji nije mogao narušiti ovu homogenost.

/ Socijalne granice epohalne svesti: tri protesta, tri duha vremena

Kao i ranijim, tako i savremenom studentskom protestu granice proboja nameće hegemonu epohalna svest, odnosno duh vremena. Savremeni protesti 21. veka se kreću u suženim granicama normalne socijalne jednakosti. Osovinska napetost svake hegemonu epohalne svesti je promenljivi odnos između *imati* i *biti*. Da danas siromašni nisu procenjeni kao gubitnici i nesposobnjakovići na tržištu ne bi moralni status profita bio neugrožen. Teška industrija moralizovanja profitabilnosti se u našem veku nimalo ne kosi sa etnomoralizmom. Naprotiv to su komplementarni naporu. Najugledniji su bogati, a moja nacija je najveća žrtva. Treba biti snalažljiv i na ekonomskom i na tržištu nacionalnog morala gde takođe vlada konkurencija. Tajkuni se pravdaju patriotizmom, a etnomoralisti antikomunizmom. Ekonomski humanizam je podjednako važan neprijatelj i naciji i kapitalu. Vlast usklauđuje savez profita i etnocentrizma,

bogatih i slepih patriota. Studentski protest se uspešno odupreo etnocentризmu. Da bi moralni status profita bio osiguran, etničko mora istisnuti klasno. Nije tako bilo uvek.

O tome nekoliko poređenja protesta 1968, 1989. i 2024. U prvom slučaju bilo je u buntu upadljivo socijalno i antikapitalističko, u drugom nacionalno i antikomunističko, u trećem proceduralno. Okvir prvog protesta je bio interkontinentalni, drugog evropski, trećeg državni. Vizija neprijatelja je definisana unutar antikapitalizma, antikomunizma i antikorupcije. Radnički interes, nacionalni interes i građanski interes. Subjekt prvog protesta bio je savez studenata i levičarskih intelektualaca (profesora), u drugom su nezadovoljne mase vodili nacionalni intelektualci i političari. Kod trećeg su akteri studenti i opozicioni građani pretežno iz srednjeg sloja (Milenković, 2024). Minimum pravde je 1968. bio klasni interes, 1989. nacionalni interes, a 2024. legalizam, nepristrasni mediji i poštteni izbori. Kao što je 1968. u borbi protiv birokratije bilo nezamislivo tražiti poštene izbore, tako je 2024. klasna pravda anahrona. Uprkos tome, kod sva tri protesta manje ili više kanalisano nezadovoljstvo vidljiv je generacijski otpor mladih starijima. Reč je, naravno, o idealnotipskom suočavanju tri vremenski i prostorno različito snažna masovna protesta koje može izoštriti razliku između složenih i protivrečnih procesa i interesa koji su se prelamali u njima. Univerzitet kao intelektualna zajednica i prostor slobodne misli uvek je u Srbiji bio institucionalno središte neslaganja i detonator bunta: otpora kolonijalizmu i birokratizovanoj vlasti 1968, jednopartijskom režimu 1989. i dugoj korupciji vladajuće stranke 2024. Pobunu su uvek nosili mladi neopterećeni iskustvom koji su tražili novo i studenti koji su nastupali u ime uma. Aktivnost studenata uvek je bila uslovljena njihovim osobenim slobodnim statusom jer nisu imali šta da izgube (ni radno mesto ni razne socijalne privilegije). Pomanjkanje rizika olakšava omasovljavanje studentskih protesta.

Premda su studenti (uz širu ili užu podršku građana) bili aktivni agensi promena, kod pomenutih pokreta bila je različita vizija poželjnog društva, tj. dubina željenih socijalnih promena i vizija javnog neprijatelja. Globalni antikapitalizam 1968. od Berklija do Berlina tražio je najdublje socijalne promene (Marks, Markuze, Mao) ističući žrtve imperijalizma od Vijetnama do Če Gevare. Nacionalna 1989. godina je ove težnje gledala kao muzejske i prevaziđene (isticala je nove žrtve jednopartijskog socijalizma, nacionalne i liberalne intelektualce od Havela do Solženjicina), a 2024. je od socijalnog ostalo još manje (nije bilo heroizovanih vođa nego su isticane različite žrtve korupcije).

Prvi bunt je bio socijalni, drugi nacionalni, treći građanski. Socijalni zahtevi poslednja dva nisu prekoračili prag kapitalizma. Danas i zato što se kineski i arapski investitori u Srbiji mogu još manje razvlastiti od domaćih. Današnji studenti su u tom pogledu realni. Ne traže nemoguće ni utopijsko kao 1968. niti sanjaju sitnoburžoaski san o svom dućanu kao 1989. Znaju da su duboke ekonomske promene nemoguće jer ih nema u okruženju, ni u centru ni na periferiji kapitalizma. Nema ni virusa ovih promena kakav je nakratko bio Cipras u Grčkoj. Rečju, danas zahtev za socijalnom jednakošću nije zapaljiv. Granice socijalnih promena su cementirane ekonomski (kapitalizam je normalizovan), kulturno (nacionalno je progutalo klasno) i strukturno (radništvo nije kadro da blokira proizvodnju). Najamni rad je globalizovan i prekarizovan, a profit normalizovan. U pogonima stranog kapitala su i sindikati fikcija. Zato se protest ne poziva čak ni na Piketija.

Uprkos svemu protest 2024. se ne može svesti na zahtev "Borba protiv kriminala, nezavisni mediji i poštenu izbore, pa nastavi sa eksploatacijom". Razlika između sistemskih i institucionalnih zahteva nije odsečna, ove promene se delom prožimaju. Ali idejna barikada se uočava. Dignuta je između studenata, opozicionih građana i nezavisnih medija s jedne i bloka vladajućih partija, njihovog biračkog tela i režimskih medija s druge strane. Dugi otpor je uspeo da konstitucionalizuje bunt i normalizuje trg kao segment podeljene vlasti. Vodi se bitka za uticaj u javnosti. Biti poznat kroz mreže u politici nije gravitacija praznine kao što je slučaj u autentično duhovnoj sferi koja ne zavisi od medija. Vidljiva je granica nepravde koju markira protest 2024: protiv koruptivnog režima i vođe, a ne i protiv tajkuna. I naravno, protiv nepoštenih izbora što svedoči o proceduralnom, a ne o socijalnom vrhu nepravde. Nimalo ironično rečeno, ova proceduralno ograničena promena traži pošteni kapitalizam. Ne pita se o moralnosti profita. Maksimalno zaprećene kazne je lustracija i suđenje političarima. Ne kapitalu. Kao i ranije i danas će ova pretnja verovatno biti nepotpuno ostvarena zbog masovne konverzije članstva nakon eventualnog sunovrata vladajuće partije.

/ Duh vremena određuje i analize protesta

Nije dovoljno podsetiti na pritisak hegemonije nego se treba zapitati koliko su i razne analize protesta kadre da prekorače idejne granice koje

diktira duh vremena: pojmovne, teorijske i metodološke. Samorefleksivni analitičar treba da je svestan da i njemu moć posredno nameće kategorijalni okvir analize. Klasna analiza je dominirala u prošlom veku, danas prevladava analiza identiteta i simbola. To su alati za analizu protesta koje nameće hegemonu epohalna svest. Prognani su pojmovi antagonizam, humanizam, eksploatacija, revolucija, istražuju se tranzicija, simboli, performansi, identiteti. Karnevalizacija i simboli protesta više privlače istraživače protesta od njegovog socijalnog sadržaja.

Publicističke analize protesta su uticajnije od teorijskih koje obično kasne. Mogu se prepoznati po hegemonijama retorici, kvalifikacijama i pojmovima (obojena revolucija, huliganizam, protest, blokaderi). Teorija se na protestu još nije dovoljno oprobala. Ovde bi trebalo nagovestiti hipotetički višedimenzionalni teorijski okvir kojim se može definisati protest zato da se studentski otpor vlasti ne bi čitao pojmovima kojim režim redukuje njegovu složenost kao navigator u mnoštvu. Nasuprot moći koja reguliše pojmovnu i emotivnu hegemoniju u užarenim medijima treba se vratiti hladnoj teoriji. Kako u tumačenju protesta primeniti oprečne pojmovne polove buržuj i sitoajen, egoizam i zajedničko dobro, elite i masa, saglasnost i neslaganje, plebejsko i populističko? Pri tome, nije cilj da se ospori režimsko nego i šire liberalno tumačenje studentskog protesta koje se javlja i kod opozicionih intelektualaca. Idejna sličnost politički sukobljenih struja nije slučajna.

Demonizacija protesta i njegova pohvala se katkad pojmovno podudaraju. Verovatno i stoga što se samoopisi sukobljenih strana kreću u istim idejnim granicama liberalizma. Omeđeni ovim granicama čvorni prioriteta istraživača protesta su manje delatni nego ranije jer ne zadiru u ekonomiju, ostaju na političko-proceduralnom nivou. Kapitalizam je kod svih strana neupitan, samo ga treba popravljati. Granice poželjnih promena kapitalizma doziraju novi odnos idejnih snaga koji nameće i novi hegemoni žargon misli o društvu. Ne samo u nauci nego i u publicistici. Ali time direktno formiraju i samoopis učesnika protesta. Kod raznih pobuna je samoopis aktera povezan sa pojmom koji definiše neprijatelja i način otpora: ustanici (protiv okupatora), revolucionari (protiv ekonomskog eksploatatora), blokaderi (protiv medijskog monopola vlasti). Viđenje nepravde (klasne, političke, proceduralne, nacionalne, rodne) zavisi od samovidenja potencijala vlastite akcije.

/ Režim u Srbiji nije izolovan ni osuđen od evropskog okruženja

Ali zavisi i od okruženja. Politički kontekst okruženja (pozitivni, ravnodušni ili negativni odnos EU prema protestu) je takođe važan. A. Vučića primaju u inostranstvu, nije izolovan kao nekada S. Milošević kome okruženje nije bilo naklonjeno nego je podržavalo njegovo rušenje. Danas, međutim, EU ne želi nestabilnost na Balkanu pored već postojeće u Ukrajini. Ne želi ni da ugrozi svoje investitore u Srbiji. Srpski režim daje subvencije strancima, poreske olakšice i oslobađa ih raznih doprinosa. Podrška akterima sukoba izvana takođe nije homogena. Domaći kapital gundđa, a deo čak i podržava protest. Zato nema ni zastava EU na protestu. Režim jeste važan za EU jer joj obećava eksploataciju litijuma, ali je s druge strane nepouzdan kao ruski oslonac na Balkanu. U Srbiji ovaj sklop nije povoljan za protest. EU prećutno toleriše Vučića, a Kina i Rusija ga otvoreno podržavaju. Sve strane traže vlastiti profit i uticaj, izvozom gasa i gradnjom autoputeva u Srbiji. Računaju i na litijum. Ova računđzijska politika okruženja je izolovala protest i unutrašnji otpor režimu. Možda je baš odsustvo ove podrške ključna prepreka njegovom uspehu i sunovratu režima. U nepovoljni politički kontekst spada naravno i neorganizovanost domaće opozicije. I javnost je zasićena dugim protestom: zamor aktera, unutrašnji raskoli, slabost organizacije, ispiti i prekid blokade fakulteta i sl. Za sada još uvek nije na delu organizovana anarhija nego neorganizovana integracija.

/ Nova digitalna mobilizacija i vidljivost protesta

I tehnički gledano globalizacija utiče na kulturu i organizaciju protesta. Digitalno opštenje aktera reguliše način i snagu uticanja, brzinu mobilizacije i osigurava kvalitativno novu transparentnost sukoba sa režimom (slikanje mobitelom i postavljanje slika na TV i na platforme, razmena poruka i video zapisa). Sve to olakšava sinhronu preglednost frontova i jača verodostojnost dokumenta u konfliktu. Novi mediji kroje nove mreže opštenja. Slika jača razumljivost sukoba i mobilije drugačije od novina ili od izmontirane selektivne TV reportaže. Frontovi se vizuelno jasnije vide iz drona kao što je Napoleon

uvek birao uzvišice za štab. Digitalno opštenje protesta sa okolinom je zgušnjije i drugačije od ranijih medijskih obaveštavanja (radio, TV), upravljanje protestom je preglednije, ali isto važi i za reagovanje režima. Frontovi jasnije uočavaju snagu protivnika na trgu. Usmeni i pismeni komentari više nisu suvereni u javnosti jer im suverenost ugrožava dokumentarni snimak ili video zapis. Slika je uverljivija, relativno više sudove u komentarima i snažnije upravlja emocijama i mobilizacijom javnosti. Javni protesti markiraju linije sukoba, mediji struktuiraju raspodelu pažnje, menjaju računice potencijalnih učesnika i aktiviraju građanski angažman. Tema i povod protesta moraju se uvek iznova aktuelizovati. Medijskom pažnjom upravljaju unajmljeni influencersi na mrežama koji regulišu svetlucavost i uticaj trga. Jedinstvo protesta gradi se i samoopisom koji odsečno razgraničava bunt od okruženja. U parolama je sadržan posredni samoopis otpora režimu (trijumf i upozorenje na zločin), pripisivanje odgovornosti, ali i redukovanje složenosti i nepreglednosti situacije. Strukturno-racionalni i emotivno moralni slogani su pravda, sloboda, studenti, blokada, korupcija, laž, krvave ruke, država, vlada odgovornosti. Ključni vizuelni simbol protesta je Krvava šaka (Zvijer, a.o. 2025: 90—91). Protest se 2000-te u Srbiji integrisao preko parole Otpora “Gotov je” i simbola stisnute pesnice a 2024-te preko negativnog simbola krvave šake, nemog govora o odgovornosti vlasti.

Generacijski profil aktuelnog protesta samo se donekle nazire. Aktivirala ga je generacija Z (*Zoomer*) rođena početkom 21. veka (digitalna generacija odrasla uz pametne telefone). Ne pamte rat, bombardovanje Srbije, rušenje Miloševića ni ubistvo premijera Đinđića kao kolektivne traume. Nisu formirani u tranziciji nego u učvršćenom kapitalizmu. Zato je i samovidenje učesnika protesta rasuto: antikorupcijsko, rodno, ekološko. Ali nije i antikapitalističko iako je budućnost studenata nesigurna, prekarna. Neki važni alternativni antinacionalistički obrisi samovidenja se kod protesta naziru. Jasni su i uzroci koji su preveli netrpeljivo u nepodnošljivo stanje: inicijalni događaj i povod bunta je pad nadstrešnice u Novom Sadu, a uzrok je duga korupcija vlasti. Protest je s razlogom povezao povod sa uzrokom i ovu vezu učinio negativnom osnovom vlastite legitimnosti. Na jednoj strani je sve ciničnije i agresivnije ponašanje režimskih medija i vladajuće partije koja uočava i koristi neorganizovanost protesta i slabost političke opozicije. I finansijski ucenjuje univerzitet. Na drugoj strani su studenti u okruženju sve šireg kruga nezadovoljnih građana, a što sve, u celini uzev, kumulativno jača neposustalu konfliktnost, sukob interesa

ali i nove moralizacije zakavženih strana. Ova podela lagano zahvata i državni aparat iznutra, pre svega sudstvo.

Od Novog Sada do Novog Pazara nacionalno jedinstvo nije bilo kadro da uguši građansku neposlušnost protesta

Odsustvo nacionalizma će verovatno biti najduže beleženo kao napredna strana protesta. Delom je kumulativni rezultat daleko češćeg uspešnog otpora građanskog nacionalnom u Srbiji nego u drugim delovima regiona. Ne radi se samo o neposustalom urbanom nemiru Beograda kao metropole i prestonice koja se razlikuje od pasivne provincije. Urbani nemir se 2024. brzo proširio na Novi Sad, Niš i ostale gradove u Srbiji. Istorijski gledano reč je o dubljoj istorijskoj i široj prostornoj tradiciji nepoverenja ličnoj vlasti koju u Srbiji 21. veka ni snažni imperativ nacionalnog jedinstva nije bio kadar da ublaži (kao npr. u Hrvatskoj). U protestu 2024. etnomoralizam je bio nemoćan u slabljenju građanske neposlušnosti. Imperativ nacionalnog jedinstva nije bio kadar da uguši građansku neposlušnost. Više je razloga tome.

Pre svega stoga što je strah od nacionalnog ugnjetavanja i iskorenjivanja kod Srba kao najbrojnijeg naroda na Zapadnom Balkanu bio niži nego kod ostalih malih naroda u regionu. Srbija je u regionu imala najsnažniju tradiciju državnosti u Srednjem i Novom veku i ponajmanje je u državnom pogledu bila neizvrljena. Mlade nacionalne državnosti daleko više traže nacionalizam. Srbija se ponajmanje bojala majorizacije u Jugoslaviji iako su svi drugi jugoslovenski narodi bili najosetljiviji na srpski nacionalizam. Ova okolnost je u Srbiji bila važna demokratska smetnja da oktroisani imperativ nacionalnog jedinstva odozgo ne uguši građansko nezadovoljstvo na trgu odozdo. Čak su i delatna upozorenja na ugroženu nacionalnu bezbednost (pre svega kod predodrinskih Srba) bila drugačija od istih strahova kod drugih srodnih nacija. U građanskim protestima u Srbiji 1990-ih bilo je manje nacionalnog separatizma i državnog secesionizma što je i tada širilo prostor građanskom nemiru. Pogotovo je u Beogradu kao prestonici raznih država u 20. i 21. veku separatizam kao nacionalni politički imperativ bio odsutan. U raspadu Jugoslavije 1990-ih sve su republike izuzev Srbije tražile nedoživljenu separatističku državnost. Šarm vlastite države bio je neodoljiv. Tome nasuprot, koalicioni potencijal Sr-

bije je bio širi. Ali samo naizgled. Srbija jeste najduže branila Jugoslaviju, ali na autoritarni način i pretnjama JNA što je jačalo reaktivne separatizme ostalih nacija. I strah od srpske prevlasti. Pijemontska tradicija Srbije nije praćena samo odsustvom straha od jugoslovenstva nego je krila i velikosrpsku hegemoniju. Srbi su bili najbrojniji i najrasejaniji narod u Jugoslaviji. Uprkos nestabilnosti svojih neuvezenih dinastija, Srbija je početkom 20. veka bila jedina kadra za pijemontsku ulogu u formiranju višenacionalne države (brojnošću, rasutošću, ustaničkom tradicijom, vojskom i nezavisnom državom). Srpske novovekovne dinastije bile su labilne uprkos tome što se srpski kralj nije rađao u crkvi nego na bojnopolju. Premda vojna i autoritarna, stalna pretorijanska opasnost srpskoj kruni je takođe krčila put republikanstvu i građanskom otporu u Srbiji. Tradicija vojne pretnje civilnom režimu je prekinuta u titoizmu jer je Tito kao osvedočeni ratnik bio realni, a ne formalni starešina vojske. I zbog toga su Srbi lakše prihvatili Tita nego Hrvati kralja Aleksandra. U prihvatanju Tita (i održavanju njegovog groba) treba videti ne samo poštovanje ratnika nego i dugo nepalanačko i neetnocentrično neprotivljenje jugoslovenstvu kod poimanja srpske državnosti. Ne zbog srpskog mentaliteta nego zbog drugačije vizije nacionalnog interesa najrasejanije nacije. I Tito je kao Hrvat bio garant okupljanja svih rasejanih Srba u jednu državu.

U drugim delovima regiona je nacionalno više gušilo građanski otpor. Građanski protesti su danas van Srbije slabi jer se shvataju kao opasnost nacionalnom identitetu. I nacionalnoj državi. Zbog snažne težnje za samostalnom državom Hrvatska je 1991. žrtvovala sunarodnike u drugim republikama. Pod secesionistom Tuđmanom nije bilo parole "Hrvati na okup" jer bi ova pretenzija otežavala državnu secesiju Hrvatske. Na drugoj strani velikosrpska parola "Srbi na okup", premda hegemon, nije bila secesionistička iako je podsticala snažno antisrpstvo. Ovde je važna okolnost da je neizdržljiva državnost kod manjih nacija i danas smetnja građanskoj neposlušnosti. U Srbiji nije. Zbog snažnog nacionalnodržavnog separatizma Hrvati su se odricali građanskog nepoverenja. I proglašavali ga izdajom. I danas je Tompson u Hrvatskoj jača brana građanskoj neposlušnosti nego što je to Šešelj u Srbiji. Građanski protesti su u Beogradu uvek bili snažniji nego u Zagrebu premda je ekstremna šovinistička desnica i u Srbiji još uvek uticajna. Osim toga kod Srba je bilo više jugoslovenstva koje je u nezavisnoj Hrvatskoj odmah ustavom zabranjeno. Najposle Srpska pravoslavna crkva (SPC) je bila cezaropapistički podređena vlastitoj državi, dok su katoličke crkve u Hrvatskoj i Sloveniji lojalne izvandržavnoj ustanovi.

SPC nije bila podređena vasiljenskom patrijarhu kao hrvatska Katolička crkva Papi. Lojalnost Papi je bila važna klerikalna komponenta državnog separatizma Hrvatske i Slovenije, ali i brana građanskoj neposlušnosti. Međutim u Srbiji je na delu bila poslušnost druge vrste. U dugoj i epski harizmatizovanoj ratničkoj oslobodilačkoj kulturi Srbi su se brže i lakše od drugih podvrgavali vlasti harizmatiskog junaka, a ne verskog poglavara. U Srbiji je bilo aktivnije odricanje od slobode i lojalnost junaku zbog oslobodilačkog učinka, u Hrvatskoj je važan oslonac Tuđmanu bilo podvrgavanje onostranom konfesionalnom identitetu na čijem je čelu nadržavni Papa. Ali Papa ne oslobađa nego čuva naciju. Zato je i Hrvatskoj bio potreban oslobodilac kao sredstvo harizmatске legitimizacije. Slavljenje komunističkog generala Tuđmana je usklađivano sa potčinjavanjem nepogrešivom Papi. Sinergija, a ne konkurencija dveju lojalnosti je gušila snažniju građansku neposlušnost. Da su se ove lojalnosti kosile ne bi bilo masovnog hilijazma oko Tompsona. Uslovno rečeno, u hijerokratskom Zagrebu su izmirena dva konkurentska autoriteta, svetovni i verski, što usplavljuje građansku neposlušnost. U cezaropapističkom Beogradu nije bilo ovog rivalstva. Crkva je podređena svetovnoj vlasti, nema različitih lojalnosti. Konačno treba pomenuti i urbanu komponentu protesta. Beograd kao prestonica Srbije i Jugoslavije bio je najotvoreniji stranom uticanju i republikanskom građanskom nepoverenju prema etnocentrizmu. Pomenute tradicijske komponente imale su i snažnu autoritarnu crtu i nisu uvek bile kadre da obuzdaju provalu velikosrpskog šovinizma. Zato se sapostojanje duge i žilave tradicije srpskog desnog ekstremizma i masovne građanske neposlušnosti može definisati kao istovremenost neistovremenog.

/ Istovremenost neistovremenog u protestu: antinacionalizam i retradicionalizacija

U studentsko-gradanskom protestu vidljivo je sapostojanje sadržaja koji su bili aktuelni u raznim vremenima: digitalne mreže, otpor korupciji i posete studenata Crkvi. Otpor mlade generacije nije lišen retradicionalizacije. Iako je nacionalizam kod protesta svladan, konfesionalni identitet donekle opstaje. Slojevi starog provlače se u novom otporu postojećem, ali se stvaraju i novi identitetski hibridi. Studenti kao neispisani list traže protivrečne orijentire. Napadaju proceduru vlasti, ali bez oslonca na socijalnu državu. Ne shvata-

ju parlamentarizam kao kapitaloparlamentarizam, a utopija nije ugrozila menadžment. Destrukcija starog nije radikalna jer nema nove razvijene vizije društva. U klasnom društvu bez klasne borbe nema udara protesta na celinu. Ne priziva se klasni otpor nego borba za poštnu proceduru. Istovremenost neistovremenog nije oprečno sazvučje menadžmenta i Crkve zato što i Crkva trguje. Više se ispoljava u tome što mladoj generaciji, po sebi bremenitoj budućnošću, neoliberalna vizija kapitalizma nije sporna. Studenti iza republike konkurencije ne vide despotiju profita. Ne gledaju metamoralno hegelovski na građansko društvo kao na bojno polje privatnih interesa nego ga moralizuju u poželjnoj viziji demokratije svedene na antikorupciju, slobodu medija i poštene izbore. Moralni status profita mladima više nije sumnjiv. Zato što nema utopije, oslonac na prošlo (Crkvu) nije neprirodan. U nezadovoljstvu režimom ima pogleda unazad i vraćanja starim vrednostima. Premda je odnos prema Crkvi više performans nego iskrena vera u onostrano ipak i kao takav jača Crkvu. Mladi digitalni vernici su proceduralisti koji nisu kadri da probiju retradicionalizovane okvire hegemonie epohalne svesti.

Istovremenost neistovremenog ogleđa se u traženju nepomirljivosti, ali unutar nespornog kapitalizma. Izvan studentsko-građanskog protesta ostaje promena celine. U središtu zahteva je promena samo proceduralnog segmenta. Zato što se ne antagonizuje ekonomija reč je o odsustvu poverenja u alternativu. Zbog sloma antikapitalizma krajem prošlog veka danas nije lako aktivirati ekonomsko nepoverenje, a još manje radničko nezadovoljstvo. Lakše je probuditi nepoverenje srednjeg sloja u državnu zloupotrebu procedure.

Adornovski rečeno, kod protesta kritikovana celina nije neistinita, lažna je samo njena forma. Izvan idejnopolitičke perspektive protesta je okolnost da autentičnu slobodu i demokratiju ne pružaju samo mogućnosti formalnih prava. U otporu nije dovoljno raščlanjen zahtev da je demokratija moguća tek u simbiozi sa socijalnom pravdom. Otprilike onako kao što poštovanje prava uvek treba dopunjavati pravičnošću koja traži uzimanje u obzir realnog života, a ne samo njegove formalizovane strane. Da pored formalnog pozitivnog prava treba uzimati u obzir i materijalno prirodno pravo danas je anahrona parola šezdesetosmaša. Iako je i danas tek u njihovom razumnom spoju moguća socijalna sigurnost, studenti zbog globalne slabosti levice nisu kadri da samostalno istaknu vezu oskudice i normalizovane profitabilnosti. Otuda su u njihovim zahtevima neupadljive sporadične naznake da demokratije nema u siromaštvu preživljavanja. Jednako kao što nema slobode pojedinca bez

kolektivne bezbednosti. Kao što u ratu nema slobode tako nema ni socijalne demokratije u sistemu normalizovane profitabilnosti. U studentsko-građanskom protestu skrajnuta je socijalna država, tj. sigurnost radnog mesta, stanovanja, obrazovanja i zdravstva. Ovi metamoralni problemi su nečujni u glasnom otporu zloupotrebi procedure i medija. Više se zna šta se neće nego šta se hoće zato što je središte integracije protesta vlast kao javni neprijatelj, a ne nova poželjna vizija društva.

/ Granice protesta: odsustvo nemogućeg i postfaktički politički diskurs

Gledano odozgo za ovo je odgovoran epohalni cinični ekvivalent intelektualnog relativizma – TINA princip. Ako nema alternative kapitalizmu nema ni osnove za socijalnu kritiku. Time je procena realnosti lišena ne samo socijalno smislenog, nego i gnoseološkog pojma istine. Ne zna se šta je pogrešno ni šta je tačno, pa je težnja za istinom naivna. Metamoralne kriterije socijalne solidarnosti potisla je bezalternativnost kapitalizma. Ovaj filozofskoistorijski cinizam objašnjen je kao izraz novih odnosa moći. Bogati su prestali da se plaše pa nesmetano oktroišu postistine. Postuliranje socijalne bezalternativnosti je ključna poluistina. U njoj je istinita realnost, tj. odsustvo socijalizma, ali je neistinita mogućnost, postulirani kraj socijalne istorije. Za postfaktički politički diskurs se ne mora biti autoritaran, dovoljno je biti vešt sa poluistinama. Kakvim? Onima u kojima dominira sklad (etnomoralistički, neoliberalni) i slepilo za socijalne protivrečnosti. Verodostojnost sklada se moralizuje (profit je moralan, a moja nacija je najveća žrtva) što relativizuje razliku istinitog i lažnog. Gde je profit moralan nema krađe rada, a gde su sve nacije žrtve nema dželata. Naročite krize znanja i poverenja pogoduju medijskom struktuiranju postfaktičkog sklada.

U ovom samo naizgled nepreglednom neskladu caruje zapravo sklad u kom nema mesta nemogućem, važnom kriteriju procene i kritike mogućeg. Nemoguće nije uvek utopija nego idealnotipski nikada dostižna vizija solidarne jednakosti. Danas je slabljenje utopije podstaklo i sužavanje nemogućeg. I time umanjilo socijalni karakter protesta. Za razliku od ranijih masovnih nemira, u aktuelnom protestu u Srbiji je daleko manje delatna utopijska vizija neostvarljivog. Premda studenti traže sadržaje koji neutrališu osećaj uzaludnosti njihovog otpora, socijalna država im nije udarni zahtev. Posledica indiferentno-

sti prema nemogućem je prećutna ravnodušnost prema socijalnim promenama. U središtu protesta je demokratizacija javnosti, sloboda medija i odgovornost koruptivne vlasti. U strukturi nade najvećeg dela učesnika protesta pretežu poštena procedura i slobodni mediji. Neposustaje vera u uspeh masovnog nenasilnog otpora, priznaju se neuspesi, ali ne i kapitulacije. Studentsko neodustajanje kosi se sa sizifovskom uzaludnošću. Ogleđa se u antagonizaciji, a ne u pacifikaciji niti u kompromisu sa vlašću. To je radosna, delatna dimenzija protesta uprkos tome što je antagonizacija, nepomirljivost, pomešana na političko, a njen ekonomski temelj zapostavljen. Ovaj deficit zamagljava snažna moralizacija protesta. O njoj svedoči samoopis učesnika protesta (studenti u blokadi, građanska neposlušnost, neposredna demokratija, plenum, otvoreni forum jednakih), samoviđenje režima (ponosni modernizatori, nepokolebljivi braniči Srbije i pravne države) i emotivno samopoimanje vođe (pravednik, patriota, sam protiv svih, ugrožen od terorista, ponosan i požrtvovan). Dok protest vidi predsednika države kao uzurpatora i egokratu, ovaj učesnik protesta naziva blokaderima, huliganima, plaćenicima, izdajnicima i teroristima. (https://www.reddit.com/r/serbia/comments/1jzuz86/vodič_za_plenum_organizujte_ih_i_delite_dalje/; https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/pismo-studenata-u-blokadi-narodu-srbije). Protest antagonizuje na političkom, dok vlast sugerira nepomirljivost na nacionalnom frontu. Ponavlja da su blokaderi protiv Srbije. Vlast ne ističe sebe kao žrtvu nego Srbiju. Žrtva je nacionalna država. Svi smo pre svega Srbi. Režimska barikada nepomirljivosti je dignuta između patriota i izdajnika. Time i vlast, ali na drugi način, deantagonizuje socijalne napetosti. U Srbiji je na delu sukob proceduralne i nacionalne antagonizacije, dva različita obrasca nepomirljivosti. Dve barikade lišene ekonomske nepomirljivosti.

Studentski generacijski otpor u Srbiji dugo traje. Katkad je primetna strepnja od neveličanstvenog povratka u svakodnevicu. Istu je pogrešno svoditi na razumljivu političku nerazboritost mladih zato što na trgu postoji i jednako gnevna reakcija i zasićenost starijih generacija. Protest jeste Događaj ali nije prasak ni bljesak ni nenadana provala besa nego rezultat kumulativno ispoljavanog javnog nezadovoljstva dugim koruptivnim monopolom na javne poslove partije i vođe sa neslavnom prošlošću. Zahtevi studenata, srednje klase i liberalne inteligencije su legalistički (Milenković, 2024), ali se zbog nesposobnosti političke opozicije nezadovoljstvo preliva na ulice. Režim se takođe brani legalistički i ponavlja da je vlast stečena na izborima. Protest uzvraća da izbori nisu bili poštene ni medijski ravnopravni. Nepomirljivost je redukovana na su-

dar dva legalizma, na političku konfliktnost koja nije progresivna nestabilnost države jer nijedan legalizam po sebi ne obećava dublje socijalne promene.

/ Izvori

Milenković, Vladimir. 2024. Karakter protesta protiv režima: o upadljivom odsustvu radničke klase, Slobodni filozofski 20. 12. 2024.

<https://slobodnifilozofski.com/2024/12/klasni-karakter-protesta-protiv-rezima-o-upadljivoj-odsustvu-radnicke-klase.html>

Zvijer, N., Radoman, M., Marković. 2025. The formal features of protest slogans as an element of symbolical struggle in Serbians faculty blockades 2024 — 2025 u: New divisions, Sociološko naučno društvo Srbije, Beograd: 79—96

TODOR KULJIĆ The Student-citizen protest in Serbia: theoretical summary of the current situation

The differences between the current student-citizen protest in Serbia and the former protests are discussed in the paper. The differences are explained by the influence of the hegemony of global epochal consciousness. The social limits of consciousness of three protests, three zeitgeist in 1968, 1989 and 2024, were considered. The most important thing in the last protest is that the national unity was not capable of suppressing the civil disobedience of the protest in 2024. The goals of the current protest are democratization of the public, freedom of the media and accountability of the corrupt government. The change of the whole remained outside the demands of the protest. At the center of the requests is the change of only the procedural segment. There is nothing impossible or utopia in the protest. The demands of the protest are legalistic, irreconcilability has been shifted to the political, and its economic foundation has been neglected.

KEYWORDS: *Student-citizen protest, epochal consciousness, corruption, procedure*